

Класифікація рахунків бухгалтерського обліку

Класифікація рахунків бухгалтерського обліку дозволяє ясно зрозуміти зміст рахунків, забезпечує чітке користування ними у практичній роботі.

За якими ж ознаками будується класифікація рахунків?

Рахунки є способом групування, поточного обліку і контролю засобів, запасів і затрат, грошових коштів, розрахунків, джерел.

Групування господарських засобів, коштів і їх джерел, господарських процесів і їх результат здійснюється відповідно до їх економічного змісту. При цьому різні рахунки, а також облічувані на них об'єкти мають різний зміст відповідне до характеру і особливостей обліковуваних об'єктів. Таким чином, всі рахунки за змістом можуть бути зведені у відповідні групи і види. Економічний зміст рахунків є основою побудови всієї системи рахунків бухгалтерського обліку і найважливішою ознакою їх класифікації.

Іншою ознакою класифікації рахунків є призначення рахунків. Зміст і призначення рахунків у свою чергу визначають побудову рахунків або їх структуру, тобто характер і значення їх дебетових і кредитових записів і залишків, положення в балансі тощо. Одні види рахунків за структурою можуть мати тільки дебетові залишки і є активними, інші — тільки кредитові залишки і належать до пасивних. Одні рахунки показують в активі, інші — в пасиві балансу, а деякі — як в активі, так і в пасиві.

Всі ці ознаки (за економічним змістом, за їх призначенням та структурою) тісно взаємопов'язані і є основою побудови класифікації рахунків бухгалтерського обліку.

Класифікація бухгалтерських рахунків за економічним змістом показує, що обліковується на даному рахунку, які об'єкти бухгалтерського обліку відображаються на ньому, тобто надає відомості, що характеризують стан і зміни облікованого об'єкта.

По відношенню до групування об'єктів бухгалтерського обліку за своїм економічним змістом бухгалтерські рахунки складаються з двох груп:

- рахунки для обліку господарських засобів, грошових коштів та господарських процесів;
- рахунки для обліку джерел утворення господарських засобів та грошових коштів. Рахунки для обліку господарських засобів та грошових коштів складаються з рахунків, на яких обліковуються основні засоби та інші позаоборотні активи, і рахунків, на яких обліковуються оборотні засоби.

Класифікацію бухгалтерських рахунків за економічним змістом наведено на **схемі 1**.

Класифікація бухгалтерських рахунків за групами відображає зміст записів по дебету, кредиту рахунку і залишку (сальдо), тобто показує, для яких потреб призначені ті чи інші рахунки і як вони побудовані. За цією класифікацією виділяються групи рахунків: основні, операційні, регулюючі, результативні й позабалансові. На **схемі 2** наведено їх складові.

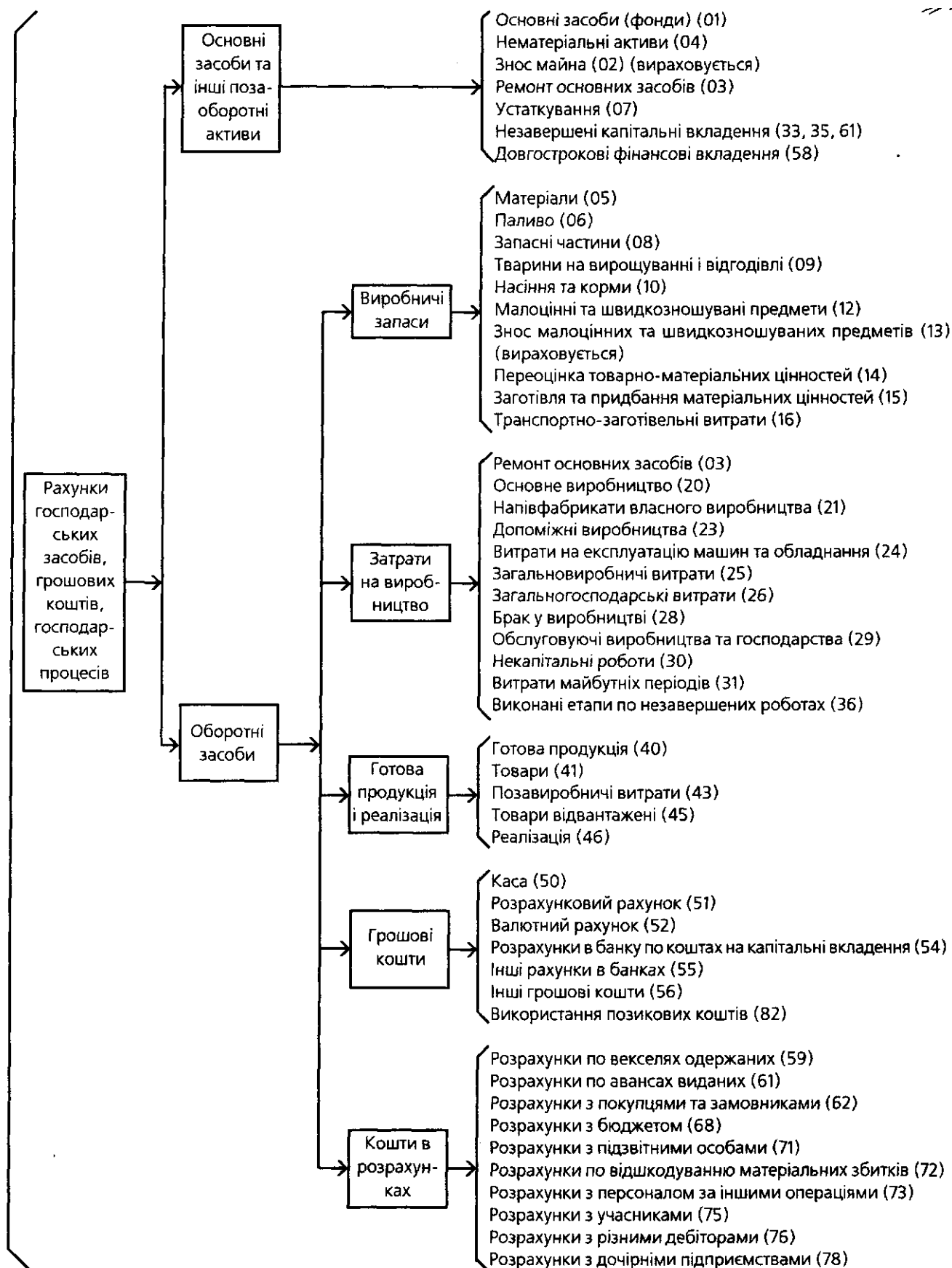

СХЕМА 1. Класифікація бухгалтерських рахунків за економічним змістом

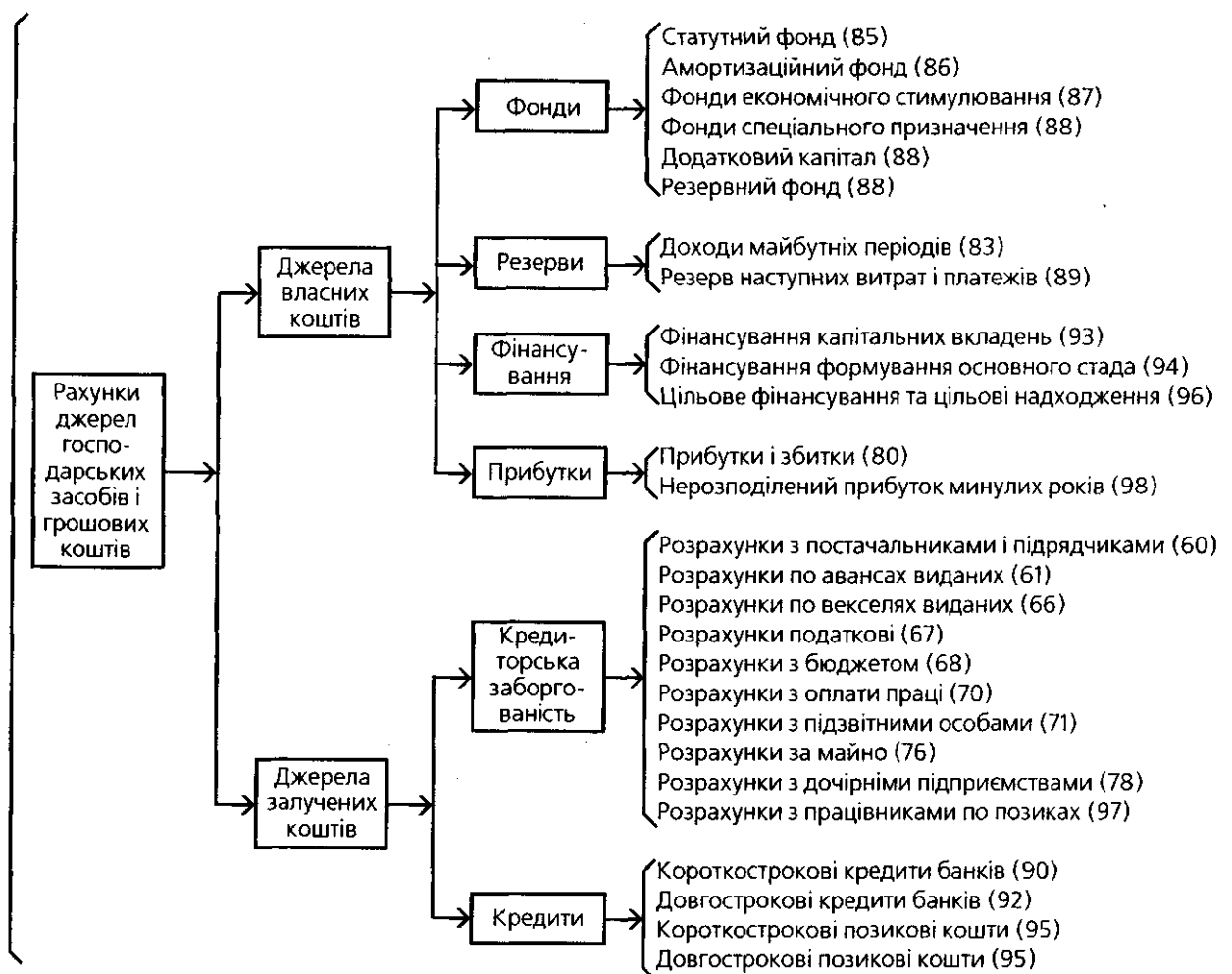

СХЕМА 1. Класифікація бухгалтерських рахунків за економічним змістом (продовження)

Розглянемо, що являють собою складові за кожною групою рахунків.

I група. Основні рахунки, до складу яких належать інвентарні, фондові рахунки та рахунки розрахунків.

Інвентарні рахунки використовуються для обліку майново-матеріальних цінностей і ГОТІВКУ КОШТІВ. На кожному інвентарному рахунку обліковуються наявність, надходження і вибуття визначеного виду засобів, що мають предметний, майновий вираз. До інвентарних рахунків належать рахунки "Основні засоби", "Матеріали", "Готова продукція", "Каса" та ін. Всі інвентарні рахунки активні, сальдо активного рахунка може бути тільки дебетовим. Дебетові обороти на інвентарному рахунку означають надходження даного виду засобів, а кредитові - вибуття.

В аналітичному обліку записи на майново-матеріальних інвентарних рахунках виконуються не тільки в сумовому, а й кількісному виразі із зазначенням натуральних показників наявності, надходження й витрат даного виду

матеріальних цінностей. Облічуювані на інвентарних рахунках натуральні одиниці предметів по дебету і кредиту записуються в однакових оцінках.

Фондові рахунки використовуються для обліку джерел коштів, закріплених за підприємством. До фондових рахунків належать "Статутний фонд", "Фонд спеціального призначення", "Амортизаційний фонд" та ін. Всі фондові рахунки пасивні, сальдо цих рахунків може бути тільки кредитовим. Кредитові обороти фондових рахунків показують виникнення або збільшення джерел на підприємстві, дебетові обороти - зменшення, використання цих джерел. Фондові рахунки ведуться 7 тільки в грошовому (сумовому) виразі.

Рахунки розрахунків використовуються для обліку розрахункових, кредитних і господарсько-правових відносин підприємства з іншими підприємствами, організаціями, особами. Рахунки розрахунків поділяються на три види:

- а) активні;
- б) пасивні;
- в) активно-пасивні.

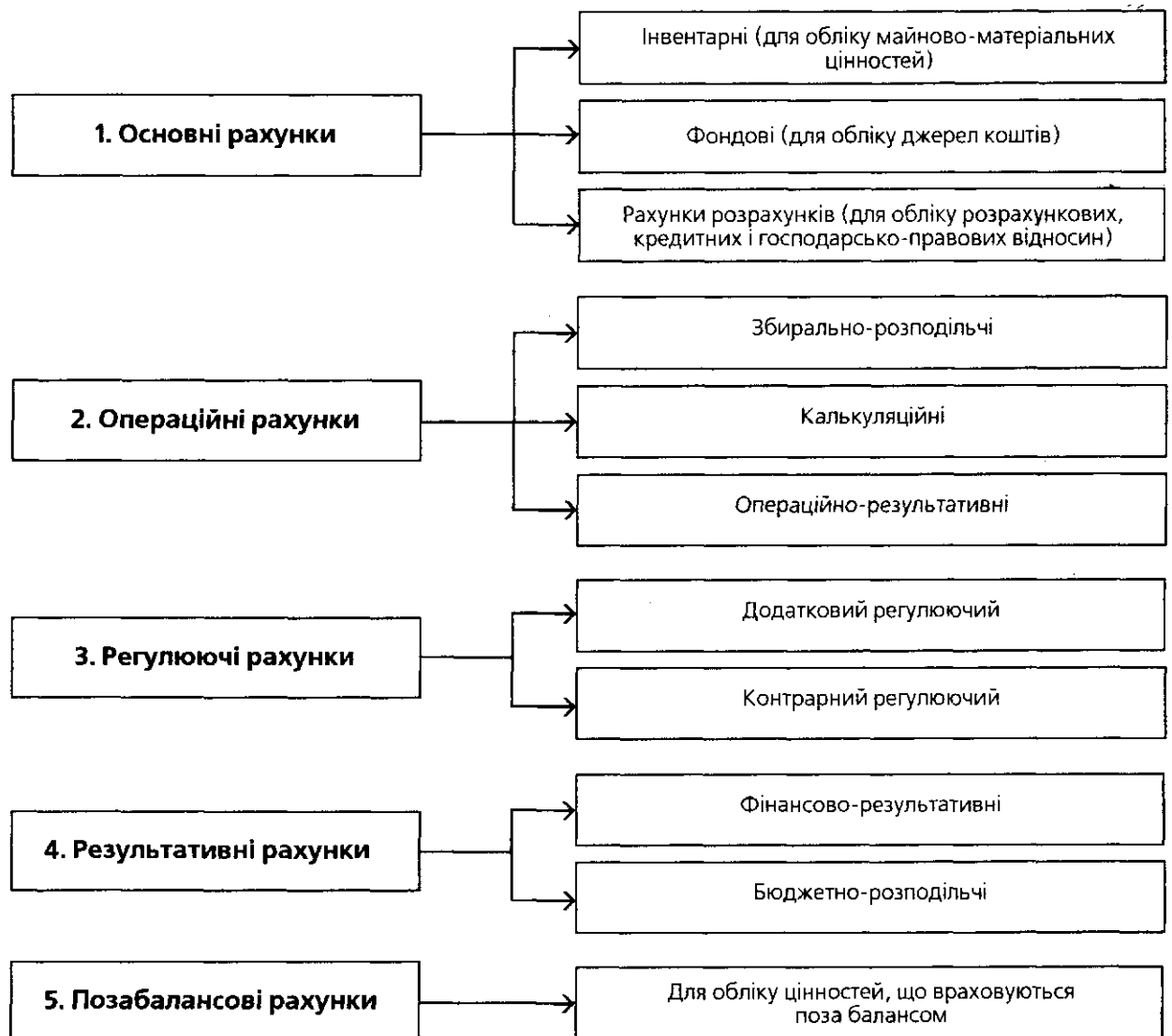

СХЕМА 2. Групи рахунків за їх призначенням та структурою

Активні рахунки розрахунків призначені для обліку заборгованості інших підприємств, організацій або осіб даному підприємству. До них належать рахунки дебіторів "Розрахунки за товари, роботи та послуги", "Розрахунки по векселях одержаних", "Розрахунки з бюджетом", "Розрахунковий рахунок", "Інші рахунки в банках" та ін.

Записи операцій на рахунках розрахунків виконуються в грошовому сумовому виразі.

Пасивні рахунки розрахунків використовуються для обліку зобов'язань даного підприємства перед бюджетом, іншими підприємствами, організаціями, особами. До цих рахунків належать "Розрахунки з бюджетом", рахунки кредиторів: "Розрахунки з постачальниками" (за товари, роботи та послуги), "Векселі видані", "Розрахунки по авансах (одержаних)", "Розрахунки по депонованій заробітній платі" (своєчасно не виплачена заробітна плата, премії тощо), "Розрахунки з оплати праці", "Розрахунки по короткострокових та довгострокових кредитах банків" та ін. Сальдо на пасивних рахунках розрахунків кредитове і показує розмір обов'язків, що лишаються за підприємством.

Активно-пасивні рахунки розрахунків використовуються для обліку розрахункових взаємовідносин по таких господарських операціях, внаслідок яких дане підприємство може опинитися в ролі боржника або кредитора. Наприклад, розрахункові взаємовідносини по поточних операціях між вищою організацією і підпорядкованою їй організацією, підприємством, дочірними підприємствами відображаються на рахунку "Внутрішньовідомчі розрахунки по поточних операціях". Цей рахунок може показувати заборгованість підприємства вищій організації (головному підприємству) або заборгованість вищої організації (головного підприємства) підприємству, дочірньому підприємству тощо і може бути для кожної із сторін або активним, або пасивним.

Якщо в балансі підприємства рахунок "Розрахунки" (за товари, роботи та послуги, з бюджетом, з дочірніми підприємствами й т.і.), що підлягають відшкодуванню, показано в активі, то це означає, що по поточних операціях інші підприємства є боржниками перед нашим підприємством. Відображення рахунка "Розрахунки" (за товари, роботи та послуги, з бюджетом, з дочірніми підприємствами й т.і.), що підлягають відшкодуванню, в пасиві балансу підприємства свідчить про наявність обов'язків перед бюджетом, іншими підприємствами, особами. Таким чином, активно-пасивний рахунок може мати або дебетове, або кредитове сальдо, а значення його оборотів може бути аналогічним активному або пасивному рахункам "Розрахунки".

II група. Операційні рахунки використовуються для обліку витрат, визначення собівартості й результатів господарської діяльності. На відміну від інвентарних рахунків, на яких обліковується рух, тобто надходження і вибуття визначених видів засобів, на рахунках операційних відображаються процеси заготівлі матеріалів, виробництва та реалізації продукції, інші господарські процеси. На кожному інвентарному рахунку обліковуються операції з одним

визначеним видом засобів, на операційному рахунку відображується рух різних видів засобів, що беруть участь у конанні визначеного господарського процесу. Основою розподілу операційних рахунків є поділ господарських процесів на окремі стадії.

За способом використання рахунків в об окремих елементів і стадій господарських процесів операційні рахунки поділяються на три види:

- а) збирально-розподільчі;
- б) калькуляційні;
- в) операційно-результативні.

Збирально-розподільчі рахунки призначені для обліку витрат, розмір яких необхідно попередньо визначити в цілому, а потім розподіл за окремими рахунками відповідно до призначення цих витрат і виконання певних господарських процесів. Витрати, що збираються за звітний період (місяць, квартал), відображуються по дебету збирально-розподільчих рахунків; при розподілі зібраних витрат ці рахунки кредитують. Збирально-розподільчий рахунок (до розподілу) може мати тільки дебетовий оборот. Наприкінці звітного періоду (місяця, квартала, року), коли відбувається розподіл за відповідними рахунками витрат, відображених на збирально-розподільчому рахунку, останній закривається і до балансу підприємства не потрапляє.

До збирально-розподільчих належать рахунки загальновиробничих, загальногосподарських позавиробничих витрат тощо.

Калькуляційні рахунки використовуються для підсумків різних витрат і виявлення собівартості за операціями заготівлі матеріалів, виробництві продукції, закупівлі товарів, виконання будівельних робіт тощо. До калькуляційних рахунків належать рахунки: "Заготівля та придбання матеріальних цінностей", "Основне виробництво", "Допоміжні виробництва" та ін.

На дебеті калькуляційного рахунка збираються всі елементи собівартості, що калькулюється, кредиту калькуляційного рахунка списуються заготовлені матеріали або вироблена продукція. Сальдо калькуляційного рахунка може бути тільки дебетовим, воно показує витрати незавершених процесів із заготівлі матеріалів, виробництва продукції, виконання робіт, послуг і тому подібних господарських операцій. По закінченні збирання витрат визначається собівартість об'єкта, і калькуляційний рахунок закривається списуванням з кредиту загальної суми витрат.

Операційно-результативні рахунки використовуються для перевірки руху і виявлення результатів виконання плану. Розпізнавальною особливістю операційно-результативних рахунків є відмінність оцінок за дебетовими і кредитовими оборотами.

На дебеті операційно-результативного рахунка відображується фактична собівартість, а на кредиті - продажна вартість реалізованої продукції (виконаних робіт, послуг), наприклад, рахунок "Реалізація".

Різниця оцінок по дебету і кредиту операційно-результативного рахунка дає змогу визначити результати роботи підприємства - прибутки або збитки.

Перевищення кредитових оборотів операційно-результативного рахунка (сальдо кредиту) показує прибуток від виконання обліковуваних на цьому рахунку господарських операцій. Перевищення дебетових оборотів (сальдо дебету) свідчить про наявність збитку.

III група. Регулюючі рахунки призначені для уточнення, коректування оцінки засобів, коштів, обліковуваних на інвентарних, фондових рахунках і рахунках розрахунків. Самостійного значення регулюючі рахунки не мають, вони завжди пов'язані з іншими рахунками і слугують засобом більш детального розгорнутого відображення операцій і коригування їх оцінки. Залежно від того, збільшує чи зменшує регулюючий рахунок оцінку, вказану в основному рахунку, розрізняють додаткові (доповнюючі) і контрарні регулюючі рахунки.

Додаткові регулюючі рахунки завжди збільшують оцінку основного рахунка. Якщо основний рахунок буде активним, то додатковий буде також активним і матиме дебетове сальдо, й, навпаки, додатковим до пасивного рахунка буде рахунок з кредитовим сальдо, котрий і в балансі буде також у пасиві, тобто з кредитовим сальдо.

Для одержання повного розміру сальдо по основному рахунку, що регулюється додатковим рахунком, їх залишки потрібно скласти. Наприклад, по рахунку "Матеріали" сальдо на 1-е число по дебету складає 113 тис. грн., а по рахунку "Транспортно-заготівельні витрати" -12 тис. грн. Щоб отримати фактичну собівартість придбаних матеріалів, треба скласти залишки по цих двох рахунках: $113 + 12 = 125$ тис. грн. Це й буде фактична собівартість залишку по рахунку "Матеріали" .

Для одержання повного розміру залишку по пасивному рахунку, що регулюються додатковим рахунком, їх суми також потрібно скласти. Наприклад, якщо в пасиві балансу по статті "Статутний фонд" (на державному підприємстві) налічується сума 1500 тис. грн., а по додатковій статті "Фінансування капітальних вкладень" (передбачених державним планом для поповнення оборотних засобів) показано приріст цього фонду в сумі 250 тис. грн., то для визначення загального розміру статутного фонду потрібно скласти обидві статті: $1500 + 250 = 1750$ тис. грн.

Контрарні регулюючі рахунки уточнюють оцінку основного рахунка в бік зменшення і в балансі відображається з мінусовим знаком. Так, якщо основний регулюючий рахунок активний, то контрарний до нього буде пасивним. Такий регулюючий рахунок називається контрактивним, тобто він протистоїть активному рахунку. Якщо ж основний регулюючий рахунок пасивний, то регулюючий рахунок, що протистоїть йому, буде активним й матиме назву контрпасивний.

Контрактивний рахунок має кредитове сальдо, а контрпасивний - дебетове.

Для визначення реальної оцінки по основному активному рахунку, що регулюється контрактивним рахунком, потрібно знайти різницю між залишками по цих рахунках.

Пояснимо викладене прикладами.

Якщо на підприємстві (в активі балансу) первісна вартість основних засобів (рах. **01**, код рядка 012 за формою № 1 "Балансу підприємства") складає в сумі 10600 тис. грн., а пасивний рахунок - є знос цих засобів (рах. 02, код рядка 011), нарахований у сумі 3200 тис. грн., то для одержання залишкової вартості основних засобів потрібно знайти різницю між залишками цих рахунків. Одержимо: $10600 - 3200 = 7400$ тис. грн.

Для одержання реальної оцінки по пасивному рахунку, що регулюється контрпасивним рахунком, потрібно знайти різницю між сумами цих рахунків. Наприклад, на пасивному рахунку "Прибуток" (рах. **80**, код рядка 482) налічується 2100 тис. грн., а по активному рахунку "Прибуток, використаний у звітному році" (рах. **81**, код рядка 481) - 1850 тис. грн. Щоб отримати прибуток нерозподілений звітного року (код рядка 480), потрібно знайти різницю між сумами цих рахунків: $2100 - 1850 = 250$ тис. грн.

IV група. Результативні рахунки поділяються на фінансово-результативні і бюджетно-розподільчі.

Фінансово-результативні рахунки призначені для обліку збитків і прибутків. На них відображуються кінцеві, підсумкові фінансові результати господарської діяльності підприємства. На дебеті фінансово-результативних рахунків показуються збитки, а на кредиті - прибутки. Якщо фінансово-результативний рахунок має дебетове сальдо, тобто показує збиток, то він розміщений у пасиві балансу з від'ємним знаком. Якщо ж фінансово-результативний рахунок має кредитове сальдо, то це свідчить про наявність прибутку, і він відображується в пасиві балансу.

Фінансово-результативний рахунок, призначений для відображення лише збитків або втрат, за характером свого сальдо є активним. Фінансово-результативний рахунок, що використовується для обліку прибутків, є пасивним.

Активно-пасивні фінансово-результативні рахунки по дебету відображують збитки, а по кредиту - прибутки. Прикладом активно-пасивного фінансово-результативного рахунка є рахунок "Прибутки та збитки", по дебету якого відображуються всі збитки і втрати підприємства, а по кредиту - всі доходи і прибутки. Кредитове сальдо по цьому рахунку показує прибуток, а дебетове - збиток.

Бюджетно-розподільчі рахунки використовуються для точного виявлення розміру витрат і доходів кожного звітного періоду окремо. Ці рахунки використовуються насамперед для обліку витрат у поточному звітному періоді за рахунок майбутніх звітних періодів і доходів, одержаних у поточному періоді, але тих, що належать до доходів майбутніх звітних періодів. Часто підприємство для

забезпечення нормальної роботи в майбутньому звітному періоді мусить відображувати витрати в поточному звітному періоді. До таких витрат належать орендна плата, що вноситься авансом за майбутній період, аванси по податках, витрати на удобрення землі, що скуповуються протягом декількох майбутніх звітних періодів, витрати по освоєнню нових видів продукції, витрати на гірничо-підготовчі роботи та ін. Потрібно з'ясувати, що витрати, здійснені за рахунок майбутнього часу, мають бути відокремлені від витрат, що належать до поточного періоду. Без врахування такого розподілу неможливо правильно визначити фінансові результати, визначити собівартість продукції (виконаних робіт, послуг), встановити розмір витрат обігу в даному звітному періоді.

Для обліку витрат, здійснених в поточному звітному періоді, але тих, що належать до майбутніх звітних періодів, призначений рахунок **31** "Витрати майбутніх періодів".

Приклад. У січні 1998 р. з розрахункового рахунка підприємства сплачені витрати по освоєнню нових видів продукції за лютий-квітень 1998 р. у сумі 42 тис. грн. Запис цієї операції на бухгалтерських рахунках має бути виконаний так, щоб ці витрати були рівномірно розподілені протягом трьох місяців (лютий-квітень) 1998 р.

Запис у січні 1998 р.

а) Дт 76 "Розрахунки з різними дебіторами і кредиторами" - 42 тис. грн.

Кт 51 "Розрахунковий рахунок" - 42 тис. грн.

б) Дт 31 "Витрати майбутніх періодів" - 42 тис. грн.

Кт 76 "Розрахунки з різними дебіторами і кредиторами" - 42 тис. грн. Запис у лютому 1998 р. (на 1/3 суми)

в) Дт 26 "Загальногосподарські витрати" або н 14 тис. грн.

Кт 31 "Витрати майбутніх періодів" -14 тис. г Аналогічні записи у березні і квітні (пункт Таким чином, за станом на 1 травня 1998 р. рахунок **31** по цій операції буде закритий.

На практиці може бути, що у розпоряджень підприємства уже в поточному звітному періоді надходять доходи, які належать до доходів майбутніх звітних періодів. Прикладом таких доходів може слугувати орендна плата, одержана авансом в рахунок платежів майбутніх періодів. Доходи також, як і витрати, мають бути чітко розподілені між окремими звітними періодами. Для обліку доходів, одержаних у звітному періоді, а таких, що належать до майбутніх періодів, використовується рахунок **83** "Доходи майбутніх періодів". Перший запис здійснюється на кредиті цього рахунка, дебетовий оборот являє собою перерахування з надходженням періодів, до яких доходи належать.

Приклад. Підприємство-орендодавець у грудні 1997 р. одержало від підприємства-орендаря орендну плату в сумі 30 тис. грн. за грудень 1997 р., січень і лютий 1998 р.

Записи на рахунках підприємства-орендодавця будуть такі:

Записи (у грудні 1997 р.)

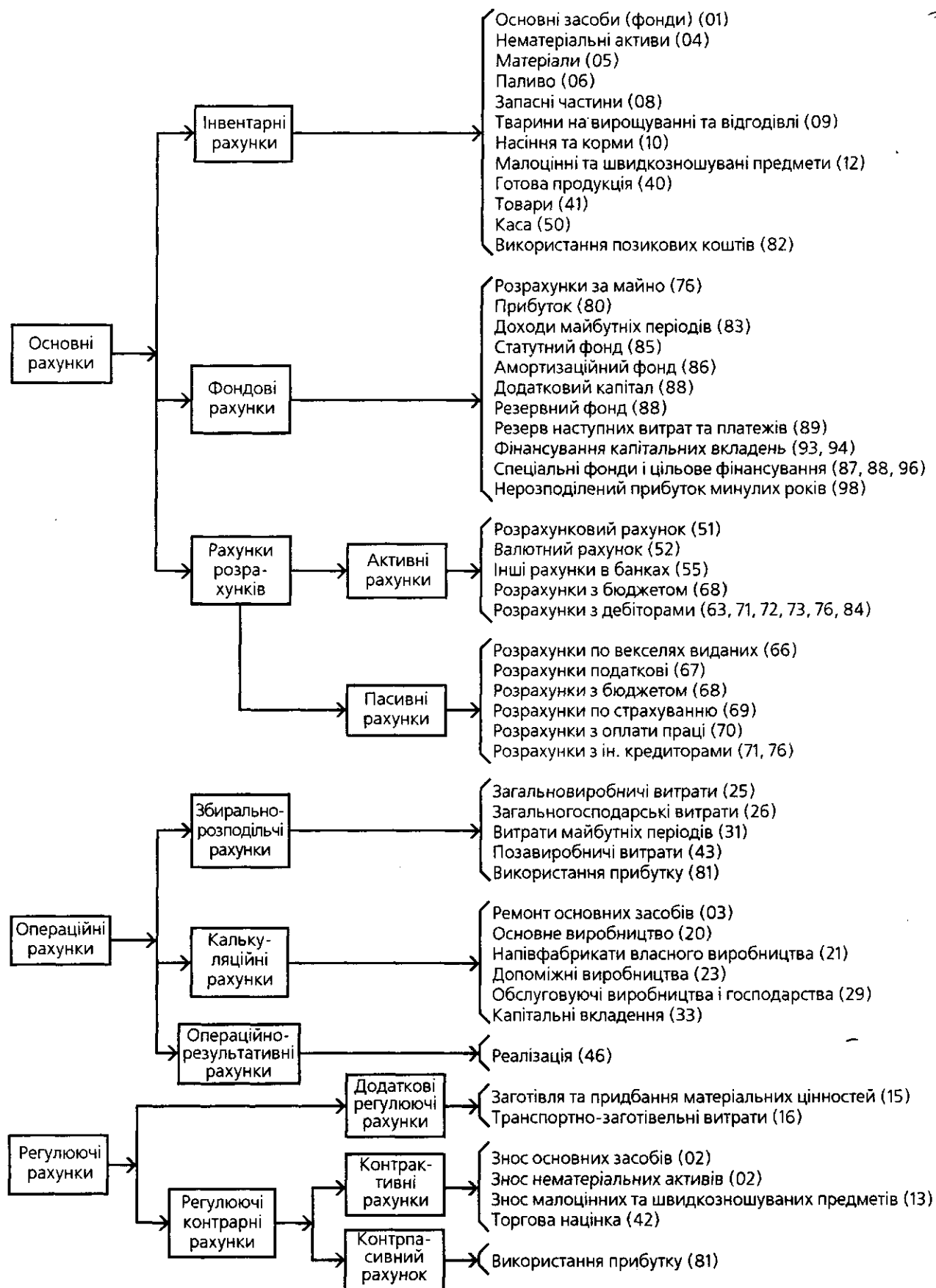

СХЕМА 3. Класифікація бухгалтерських рахунків за їх призначенням та структурою

а) при одержанні орендної плати:

Дт 51 "Розрахунковий рахунок" - 90 тис. грн

Кт 76 "Розрахунки з різними дебіторами і кредиторами" — 90 тис. грн.;

б) відображення в обліку доходів майбутніх періодів - 90 тис. грн.:

Дт 76 "Розрахунки з різними дебіторами і кредиторами" - 90 тис. грн.

Кт 83 "Доходи майбутніх періодів" - 90 тис. грн

в) відображення в обліку доходів майбутніх періодів у грудні 1997 р. за направленнями їх використання - 30 тис. грн. (1/3 від загальної суми):

Дт 83 "Доходи майбутніх періодів" - 30 тис. грн

Кт 80 "Прибутки і збитки" - 10 тис. грн.

Кт 86 "Амортизаційний фонд" - 20 тис. грн.

Аналогічні записи (пункт в) мають бути у січні лютому 1998 р. За станом на 1 березня рахунок 8: за цією операцією має бути закритий.

Зверніть увагу на те, що, крім розглянутих рахунків доходів і витрат за рахунок майбутніх періодів, з метою правильного підрахунку фінансових результатів діяльності підприємства використовуються рахунки для відображення витрат, що належать до поточного періоду, але ще не зроблені.

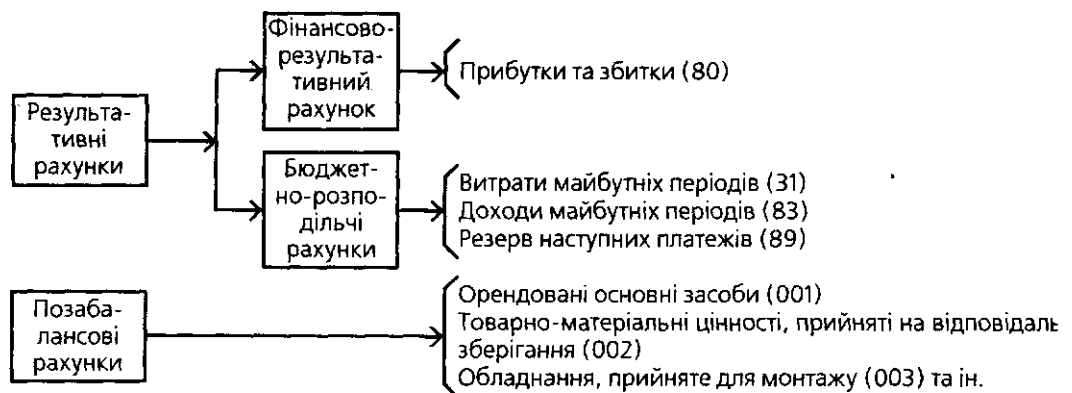

СХЕМА 3. Класифікація бухгалтерських рахунків за їх призначенням та структурою (продовження)

Прикладом може бути рахунок "Резерв майбутніх платежів". Перший запис на цьому рахунку здійснюється по кредиту і означає розмір витрат, що належать до поточного періоду, але платежі по яких буде здійснено в майбутніх звітних періодах. Записи на дебеті цього рахунка виконуються з настанням цих майбутніх періодів.

V група. Позабалансові рахунки. До позабалансових рахунків належать рахунки, на яких обліковуються цінності, що тимчасово знаходяться у підприємстві і не належать йому, наприклад: орендовані основні засоби, товарно-матеріальні цінності (сировина, матеріали, запасні частини та ін.), прийняті на відповідальне зберігання, обладнання, прийняте на відповідальне зберігання, обладнання, прийняте для монтажу, бланки суворої звітності та ін.

Характерною особливістю позабалансових рахунків є одинарність виконаних на них бухгалтерських записів. На відміну від балансових рахунків, на

яких операція відображується методом подвійного запису на дебеті і кредиті кореспондуючих рахунків, на позабалансових рахунків; операція відображується тільки на дебеті а і тільки на кредиті одного позабалансового рахунків. Наприклад, при одержанні обладнання в іншого підприємства на зберігання дебетують позабалансовий рахунок "Обладнання, прийняте для монтажу". На кредиті будь-якого іншого рахунка записи по цій операції не виконуються. Коли обладнання змонтовано або повернуто підприємству-власникові, робиться також одинарний запис на кредиті рахунка "Обладнання" прийняте для монтажу". Одинарний позабалансовий рахунок може мати тільки дебетове сальдо. Але на відміну від активного балансового рахунка, позабалансовий рахунок не пов'язанні кореспонденцією з іншими рахунками.

